

СТАНОВИЩЕ

относно дисертационния труд на докторанта

Иван Велчев Велчев –

Литературата в дигиталния свят

Как дигиталните технологии променят общуването с текста,

представен за присъждане на образователната и научна степен *доктор* по 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучението по литература) в Софийски университет "Св. Климент Охридски"

Член на научното жури: **доц. д-р Теменужка Ганчева Тенева**

Кандидатурата на Иван Велчев Велчев за присъждане на образователната и научна степен *доктор* отговаря на изискванията на ЗРАСРБ (чл. 5, ал. 1) и на ППЗРАСРБ (чл. 24, 25). Кандидатът е завършил успешно докторантурата си и след обсъждане на разширено заседание на Катедрата по Методика към Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ дисертационният му труд е предложен за за публична защита от научно жури.

Моето подхождане към изследването на Иван Велчев започна по обичайностите на текстовата рецепция със заинтригуване от темата, която вълнува и мен повече от 15 години¹. Уточняващият въпрос в заглавната формулировка ме „линкна“ към очевидно нарочната близост с „Под повърхността“ на Н. Кар и неговото обещание да заяви как интернет променя паметта и четенето. Така още на входа на прочита предразсъдъците ми по отношение на жанра на дисертационния текст бяха изкушени от очакване за изпитването им с различни провокативни казвания. И тъй като не познавам автора на изследването, пак по предвидимия ред, се опитах да си го представя „по делата“ му, маркирани в краткостта на автобиографията му. Тогава се появи въпросът – защо човек с толкова богат опит в образователните институции, проиграл ролите на учител, оценител, експерт, редактор на специализирано методичко списание, самият той с множество публикации по значими научни проблеми, се е решил чак сега на този проект? В процеса на четене звученето на този въпрос в главата ми се засили и в същото време започнаха да се дочуват моите предположени отговори за отговорността пред оставащото слово. Защото, както казва Ч. Буковски, истинският автор пише не когато има да каже нещо, а когато вече не може да не го каже. И аз съм истински впечатлена от случването на това дълго задържано послание.

Зададена като вписване на един свят в друг (литературата в дигиталността), **темата на дисертационния текст** предполага разглеждане на отношенията им в йерархичен порядък (присъствие на по-малко в по-голямо, на традиционно в

¹ В книгата си „Интернет и четене“, Ш. 2007, също се опитвам да видя подобията-в-различията между текста и хипертекста и да предположа перспективите от начина, по който литературата присъства в интернет.

новаторско), но и като предчувствие за ролята на „вписаността” (по Дерида) като коректив на вписващото пространство/множество. Допълващото питане за „промяната” заедно с уточняването какво поради какво се променя (общуването поради дигиталността) извежда от комфорта на приютяването/в-писването и отваря хоризонтите на изследователския проблем към лингвистични, екзистенциални и социални, технологични и културни трансформации „с неочакван край”. В общата заглавна формулировка образователните аспекти на темата не са назовани и изглеждат непредвидени, но нали *образ-оването*, ставането на същността/смиъла са най-очакваният резултат от всяко прехождане на едно към/в/от друго. Изясняването на *обекта на изследване* вече директно заявява, че ще се говори за „*училищната дигитална култура* – нейното създаване и специфика, взаимоотношенията ѝ с установения училищен модел, потенциалът ѝ с оглед на разбирането на текстовите феномени.”(с. 8) и така много обстойно представяне на двете култури – печатната и цифровизираната със сближаващите ги характеристики на „текстовост, междутекстовост, мрежовост” – се оказва необходимият контекст на задълбочения критически анализ на литературнообразователния дискурс – *предмета на изследването*, в който пък опитва да се впише дигиталността.

В говоренето си за **кибернетичното като семиотична система** изследователското изказване предполага, че „подобно на езика дигиталната среда допуска синтагматично и парадигматично съчетаване на елементите и така позволява възникването на интерпретаторски дискурси от синтагматичен/метонимичен и парадигматичен/метафоричен тип” (с. 91). В моето читателско „екранизиране” на дисертацията това сродство се потвърждава в наблюденията на структурата и възприемането на текста – той също се разгръща в двата плана – синтагматичният, следващ извънредно прецизно логическата верига на до(из)казването (всеки параграф е следствие-продължение на предходния/те, изясняващ/и породените от темата проблеми); и парадигматичният, създаващ мрежовост вътре в себе си и отвореност към „сздадените и създаващите” се дискурси отвъд него (може да се чете като книга-игра – с отпратки напред, назад – напр. „вж. 2.1. Мрежи от метафори“, когато сме вече на 2.2., или споменаването на „Царамбука” на Радичков, преди да се заговори за текста във връзка с постмодернистичния му прочит, давайки нови гледни точки „от” и направления „към” други проблеми на текста и четенето му; непрекъснато активизира междутекстови връзки).

Споделяйки респекта си от начините, по които докторантът използва **различни изследователски стратегии** (с открита симпатия към деконструктивистичните, но винаги с конструктивни пред/по/ложения в перспективите на отношенията между двете култури) с призоваване на утвърдени и налагащи се в съвременността авторитети в теориите за текста и дигиталното, все пак ще акцентувам според пристрастията си към литературоведските и методическите идеи за **съвместяването на печатната и цифровата култура в полето на литературното образование**. Защото и аз като Велчев съм убедена в „необходимостта методическите концепции да бъдат вписани в логиката на технологичното” (108) и че „чрез дигиталната медия в частност читателят

(ученик или учител) би могъл да *преведе* себе си от социално детерминиран индивид, отчужден от труда си и неговите резултати, в индивидуалност, неограничена от социалните предписания; в съзнание, което създава само себе си в естетическото преживяване и последващата рефлексия върху него.” Съгласна съм и със заключението, че, основан на деконструкцията (протичащ, непрекъснато разпадащ едни и съчленяващ други конструи), дигиталният свят разширява възможностите за вметване и разместване на текстовете в себе си, включвайки ги в „разнообразни системи на означаване” (92), което пък предоставя на читателя учител/ученик много повече формиращи/образоващи гледни точки и към текстовете, и към означаващите ги медии.

В този смисъл много ми допада попълното илюстриране на теоретичните тези с **интерпретативни примери, които могат да функционират и като методически модели** в урока: за мрежата от метафори, поражда на текстовете на „Две души” и „На Лора” (2.1.); за създаване на художествена уникалност като следствие от деконструкцията на наративи и добавеното он-лайн битие на поемата „Септември” (30-38); за „застиналата подвижност” на текста, „задвижена” в акта на четене с Бокачовата новела за Саладин и Мелхиседек (I,3) (49-60); постмодерната антинормативност в Радичковата „Царамбука” (63); идеите за синтагматичния и парадигматичния прочит на „Да се завърнеш в бащината къща” на Дебелянов; осмислянето на езика, дигиталното и несъзнаваното като сходни структури чрез разчитането на митологичния и литературния код в разказа „Дамска чанта” на Димитър Динев² (149-168). Подобен нетривиален подход (обикновено методическите модели са изведени в самостоятелна глава на изследването) е убедителна презентация „как се прави” препоръчаното, но неясно за много учители използване на различни интерпретативни техники в „публичното” четене в урока по литература.

Критическият анализ на ситуациите, в които се случва литературният разговор в училище, се разгръща по протежение на почти цялото изследване и поставя най-наболелите проблеми на литературнообразователния дискурс, произтичащи не толкова от промените на четенето в дигитална среда, колкото от конфликта между образователните стандарти и противопоставящата се на стандартизирането същност на самото четене. Познаването на системата дава на Иван Велчев възможност за справедливото ѝ оценяване от гледните точки на заеманите различни професионални позиции в нея. „Регламентите на училищното образование приемат индивида единствено като социален обект и в съответствие с това дефинират цели, които не насърчават оформянето на Аза, а единствено неговото приспособяване и подчиняване.” (с. 131 – към критиката на клиентелисткото определение на ученика като „център” и маргинализирането на учителя като „периферия” в педагогическата ситуация). Отбелязва се липсата на специализиран софтуер, предназначен за литературното обучение, което допълнително затруднява процеса на вписване на дигиталното в образователното. За разлика от усещането за спонтанност, характерно за дигиталния

² Би било добре разказът да бъде в Приложението, тъй като недостатъчната му популярност (както и на самия автор, който в една интернет бележка се определя като „един от най-скриваните” български писатели”) го прави трудно откриваем.

дискурс, училищната практика „*изключва събитието на избора*” (основава се на вече избрани текстове чрез учебните програми) и се домогва към *предзададен смислов хоризонт* (определен чрез същите програми и ДОС). Поради това тази практика остава дълбоко аналогова в същността си – тя изключва присъщите на дигиталната култура деконструкционност, интерактивност („потребителят“ априори е предвиден като пасивен), свободно асоцииране, нейерархичност и т.н” (187). Насочваният от учителя диалог също препъва спонтанността на педагогическата комуникация. А конструктивистичните подходи, колкото и да са продуктивни, коментират взаимодействието между когнитивните равнища на отделния индивид, но не и между индивидите.

Като отговор на изказаните затруднения, **четвъртата глава от дисертационния текст конципира някои основни методически подходи и перспективи**, които могат да реактивират читателя ученик с допускането, „*че е възможно конструиране на нов, „хоризонтален“ образователен модел*, в който акторите (теория, практика, управление – бел. моя Т.Т.) не са в отношение на субординация /.../ Предполагаме, че *дигиталните технологии могат да бъдат метафори, чрез които системата на училищното образование да изрази по нов начин себе си*” (191). Разбира се, преди това е необходимо да се предефинират целите му с насоченост към „*квалификацията, социализацията и субективизацията*” на ставащата личност, като всеки урок изгражда своята целева мрежа. Продължение и конкретизация на методическите концепти на научния ръководител на Велчев, проф. В. Атнасов, е апробирането на мултимодалния подход, на критическата методика, които активират, актуализират, остойносттават разностранен естетически опит. Анализът на анкетата, проверяваща нагласите на ученици от последните класове към мултимодалността с предизвикването им да ползват различни семиотични кодове за решаването на поставените с въпросите задачи, откроява последиците от образователните ограничения: непознаването на другите художествени езици и оттам – невъзможността да се чуе разговорянето им; несъзнаването на литературата като виртуалност. Но и започва да се приема схващането за художествения текст като отворена система. Отворен обаче остава и въпросът „*дали интерпретацията на текста да се стреми да удържа утвърдения просвещенски начин на смислополагане, или да се откаже напълно от него, оставяйки се на един познавателен модел без ясни контури и без ясни последици.*” (212)

Заключението извежда най-важните достигнатости по темата за полагането на литературата в дигиталността, като обобщава, че „*Със своята изменчивост, принципна незавършеност и разпръснатост този тип текст (дигиталният – бел.моя Т.Т.) променя представата за литературна творба, автор и четене, предизвиква преразглеждане на литературния канон*” (256). В обратната посока на вписването – в образователната сфера са оправдани типовете употреба на дигиталните технологии, които „*изграждат представа за текста като продуктивна смислова неустановеност, опитваща да въввлече читателя в разговор с битието,*” (259).

Приносите на дисертационното изследване са обобщени в 4 основни направления, отговарящи на отправните намерения: – за изясняване на „*разпръснатата*”

и „екранната“ същност на читателя на дигиталния текст; – за предефиниране на целите на литературнообразователния дискурс в съответствие с променените условия на протичането му; – за настояването да се създаде специализиран софтуер, пригоден към четенето на литература в училище; – предложените по протежение на целия текст образователни стратегии, съобразени с мисленето за/на културния диалог на аналоговото и дигиталното.

Всъщност приносният смисъл на изследването е много по-обхванат. Дори само от внушителния списък на библиографията се вижда колко непреведени на български език автори от различни научни направления, достигащи се до дигиталното, са намерили огласяване в текста на Иван Велчев. Уговорката му в началото, че ще обглежда предимно културологичните аспекти на поставения чрез темата проблем, ограничава в степен на постижимост за жанра на дисертацията „разпръснатостта“ на прочита му на този проблем, но въпреки това целият текст е много разгърнат пример как съ-съществуват аналоговият и дигиталният читател (първият с предразсъдъците си, вторият – с непрекъснато добавящите се умения да улавя в движение ставащото тук и сега). И това съмишлие, основаващо тезата за „сходствата на (не)сходното“, е другият много значим за мен принос на дисертацията. Защото, докато дойде времето в училище да останат само учители, родени в дигиталния свят, единственият начин да се случва образование, съответно на утре, а не на вчера, е да има учители като Иван Велчев.

И понеже научното му изказване го представя като любопитен, **вместо препоръка** по текста, към който нямам какво да добавя, му предлагам да погледне изследването на Шошана Зубоф³ – тя говори за това **как дигиталният текст чете дигиталния читател**, събирайки данни за неговите интереси, занимания. Полученият в резултат т.нар. „сенчест текст“ изгражда плътен дигитален образ на потребителя/читателя и се използва за предсказване на бъдещо поведение с цел максимално ефективни продажби, но не само... Текстът в сянка е много по-богат и по-многопластов от "явния текст" (дигитален) за всеки човек, на който читателят е куратор или поне му е известно приблизително какво съдържа. Зубоф говори и за „безпрецедентното“ като явление, объркващо разбирането: когато срещнем нещо неразпознаваемо, ние автоматично го интерпретираме през призмата на познати категории и по този начин правим невидимо точно това, което е безпрецедентно. Съществуващи "лещи" осветяват познатото и по този начин скриват истинската същност...Мисля, че тези идеи могат да помогнат за обучаването на младите хора как да съхранят, доколкото е възможно, автономността си и как да разпознават и опознават все по-често появяващите се „новости без история“.

Началните ми нагласи на прочита, предчувстващи изпитване на разбирането ми за текста и за дигиталното, както и за тяхното вписване едно в друго, на финала на становището ми за прочетеното е съпроводено с усещане за недоизказаност на многопосочните въздействия, които текстът на Иван Велчев оказва на читателската ми

³ Shoshana Zuboff: "The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power", 2019 – <https://www.amazon.com/Age-Surveillance-Capitalism-Future-Frontier/dp/1610395697>

природа. В един друг дискурс бих възкликнала просто „Нямам думи!“. Но се успокоявам с думите на самия текст: **Чета, следователно не съм дефиниран(а) докрай** (с. 131). Затова пък, напълно убедена в научната стойност и безспорния приносен характер на дисертационното изследване **„Литературата в дигиталния свят. Как дигиталните технологии променят общуването с текста“**, предлагам на уважаемите членове на научното жури да присъдим на Иван Велчев образователната и научна степен „доктор“ по 1.3. Педагогика на обучението по...(Методика на обучението по литература).

11.05.21

доц. д-р Теменуга Тенева